

УДК 159.9

DOI: 10.15421/102907

Романенко Ю. В.,

доктор соціологічних наук, професор кафедри міжнародних медіакомунікацій
та комунікативних технологій

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0009-0006-9739-0894

romanenko.jura@gmail.com

Святненко І. О.,

доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та політології факультету
лінгвістики та соціальних комунікацій

Національний авіаційний університет, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/10.15421/171724>

Magellan4x4@ukr.net

КУЛЬТУРОЦЕНТРОВАНІ, СОЦІОЦЕНТРОВАНІ, ТІЛЕСНОЦЕНТРОВАНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ПАРАДИГМИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПСИХІКИ ТА ПСИХІЧНОГО

CULTURE-CENTERED, SOCIO-CENTERED, BODY- CENTERED PSYCHOLOGICAL PARADIGMS AND INTERPRETATION OF PSYCHE AND MENTAL

Анотація. Статтю присвячено проблемі визначення засад розуміння психіки та психічного в інтегрованій теорії «культура–соціум–психіка–тіло». У статті визначено засади інтерпретації психіки та психічного в авторській теорії в контексті її співвідношення з культуроцентричними, соціоцентричними і тілесноцентричними парадигмами та теоріями українських й іноземних дослідників. Зокрема, виявлено особливості інтерпретації психіки та психічного в окремих культуроцентричних, соціоцентричних та тілесноцентричних теоріях психіки та викладено засади розуміння психіки та психічного в інтегрованій теорії «культура–соціум–психіка–тіло». Наголошено на тому, що культура утворює автономний світ ціннісної реальності, яка проникає у психіку в процесах інкультурації, які є водночас і психоформуєчими, і культуроформуєчими, і тілесноформуєчими. Відзначено, що психіка, перебуваючи під інкультураційним впливом культури та її суб'єктів-носіїв, вибірково інтерналізує ті чи інші культурні складники або їх фрагменти, і водночас стає як їх «монітором», так і заломлювально-перетворювальною системою. Зазначено, що суспільство взаємодіє із психікою через процеси соціалізації та комунікації, результатом яких стає формування особи як інтегрованого складника соціально-рольової свідомості та поведінки індивіда. Визначено, що психіка, володіючи автономністю та суб'єктністю, вибірково інтерналізує культурні сенси, а також соціопсихічні впливи (переконання, навіювання, емоційні зараження, наслідування взірців тощо) і створює, як результат цієї інтерналізації, структури ціннісного, теоретичного та емпіричного інтелекту, з одного боку, та блоки похідних від них психічних функцій, які забезпечують репродуктивно-перцептуальну та емоційно-чуттєву переробку досвіду, вироблення волонтеративно-поведінкових репертуарів та скриптів – з іншого. Визначено і наголошено, що тіло можна визначити водночас як фундамент культурної, соціальної та психічної суб'єктності, «монітор» культурних, соціальних та психічних особливостей осіб та соціальних груп.

Ключові слова: культуроцентричні концепції розуміння психіки, соціоцентричні концепції розуміння психіки, психоцентричні концепції розуміння психіки, соматоцентричні концепції розуміння психіки, культура, соціум, психіка, тіло.

Abstract. The article is devoted to the problem of defining the basics of understanding the psyche and the psychic in the integrated theory of “culture-society-psyche-body”. The article defines the principles of the interpretation of the psyche and the psychic in the author’s theory in the context of its relationship with culture-centered, socio-centered, and body-centered paradigms and theories of Ukrainian and foreign researchers, in particular, the peculiarities of the interpretation of the psyche and the psychic in certain culture-centered, socio-centered-centered and body-centered theories of the psyche and the principles of understanding the psyche and the psychic in the integrated theory of “culture-society-psyche-body” are outlined. It is emphasized that culture forms an autonomous world of valuable reality, which penetrates the psyche in the processes of enculturation, which are both psycho-forming, culture-forming and body-forming. It was noted that the psyche, being under the enculturational influence of culture and its subjects-carriers, selectively internalizes certain cultural components or their fragments, and at the same time becomes both their “monitor” and a refracting-transforming system. It is noted that society interacts with the psyche through the processes of socialization and communication, the result of which is the formation of a person as an integrated component of social-role consciousness and behavior of an individual. It was determined that the psyche, possessing autonomy and subjectivity, selectively internalizes cultural meanings, and on the other hand, socio-psychological influences (convictions, suggestions, emotional contagion, imitation of models, etc.), and creates, as a result of this internalization, structures of value, theoretical and empirical intelligence, on the one hand, and blocks of mental functions derived from them, which provide reproductive-perceptual and emotional-sensual processing of experience, development of volitional-behavioral repertoires and scripts, on the other. It is determined and emphasized that the body can be defined at the same time as the foundation of cultural, social and mental subjectivity, the “monitor” of cultural, social and mental characteristics of individuals and social groups.

Key words: cultural-centric concepts of understanding the psyche, sociocentric concepts of understanding the psyche, psychocentric concepts of understanding the psyche, somatocentric concepts of understanding the psyche, culture, society, psyche, body.

Постановка проблеми. Психіка як особлива система є співіснуючою, співзалежною і взаємодіючою щонайменше з трьома складниками людської реальності, якими є, з одного боку, культура, з іншого – суспільство та тіло / тілесність. Культура утворює автономний світ ціннісної реальності, яка проникає в психіку в процесах інкультурації, які є водночас і психоформуючими, і культуроформуючими і тілесноформуючими. Адже наскрізність культури та її впливу щодо реальності людини і суспільства давно вже є доведеним постулатом для гуманітарних студій різного змісту та спрямованості. Психіка, перебуваючи під інкультураційним впливом культури та її суб’єктів-носіїв, вибірково інтерналізує ті чи інші культурні складники або їх фрагменти і водночас стає як їх «монітором», так і заломлювально-перетворювальною системою.

Взаємозв’язки психіки із культурою, соціумом та тілом були предметом фрагментованої рефлексії групи вчених у розроблених ними концепціях. Водночас за наявності концептуальних здобутків у рефлексії наскрізних категорійно-поняттєвих взаємозв’язків у структурно-функційній єдності культури, соціуму, психіки та тіла є певні прогалини. Зазначені прогалини є дотичними як до відносної міжнаукової ізоляваності культурологічних, соціологічних та психологічних студій в осмисленні інтегральних взаємодій у кластері «культура–соціум–психіка–тіло», так і до парадигмального плюралізму низки психологічних теорій, кожна з яких пропонує свої постулати розуміння психіки. Зазначене вище зумовлює актуальність теми статті.

Метою статті є визначення засад інтерпретації психіки та психічного в авторській теорії в контексті її співвідношення із культуроцентричними, соціоцентричними та тілесноцентричними парадигмами та теоріями.

Виклад основних положень. Культуроцентричні, соціоцентричні, психоцентричні та соматоцентричні концепції розуміння психіки представлені в працях як

українських, так і закордонних вчених, які займаються проблематикою загальної психології та історії психології.

Серед українських вчених культуроцентричні теорії розуміння психіки досліджували В. Роменець, І. Маноха, В. Татенко, Т. Титаренко. Так, В. Роменець обґрунтовує культурологічний підхід у тлумаченні історії психології, пов'язуючи його з принципом вчинкової активності [7, с. 39–86]. Автор презентує його в схемі «ситуація–мотивація–дія–післядія–вчинок», яка дозволяє відрефлексувати розуміння психіки як такої, що проходить різні культурно зумовлені стадії розвитку (психогенезу), який відповідає стадіям розвитку культури (культурогенезу). Отже, В. Роменець впроваджує культурно-історичну періодизацію, згідно з якою ситуаційній зумовленості психіки відповідає міфологічна та релігійна свідомість, якій відповідає пасивно-споглядальний статус психіки.

Психіка щодо різних ситуацій (конфліктних, колізійних) на ситуаційній стадії розвитку є приреченою на переживання певних трансформацій, в яких найголовнішою є потреба збереження душевної неподільності. Цій стадії відповідає міфологічно-синкретична стадія розвитку духовної культури – міфологія, складники азійських етико-релігійних та етико-філософських доктрин (конфуціанство, даосизм, брахманізм, буддизм) та європейська середньовічна патристика.

З Відродження і Нового часу розпочинається мотиваційний етап в розумінні психіки, оскільки з'являються соціокультурні передумови для виникнення суб'єктності і самопокладання як її атрибута. Ідеалізовано-етизованому розумінню психіки приходить на зміну викривально-підозріле, «макіавелістське» і раціоналістично-волюнтаристське (таке розуміння представляють Б. Спіноза, А. Шопенгауер, Ш. Лабрюйєр, Ф. Ларошфуко), яке є орієнтованим на виявлення як егоїстично-егоцентричних виявів мотивації, так і протівідкриття безсвідомого регістру психіки (до таких протівідкриттів В. Роменець зараховує, зокрема, відкриття Г. Ляйбніцем «малих перцепцій»). Ідея дії та післядії, яка постає для В. Роменця в 19 ст., відповідає двом психологіям і двом парадигмам розуміння психіки – *раціоналістично-сциєнтистській* (Дж. Дьюї, І. Павлов, В. Бехтерєв, Е. Толмен та ін.) та *гуманістично-екзистенційній* (адаптаціоністській та креативістській – Е. Фром, Л. Виготський, К. Юнг).

В. Татенко презентує психоцентричний підхід на межі з культуроцентричним у розумінні психіки, вважаючи соціоцентричну (марксистсько-діяльнісну) парадигму її розуміння такою, «що виконала свою історичну місію і сьогодні вже гальмує подальший розвиток психологічної науки» [6, с. 27]. Як зауважує дослідник, головним моментом у соціоцентричному підході є «традиційне ставлення до психіки лише як до засобу, носія соціальних якостей людини». Акцентуючи на важливості психоцентричного розуміння психіки, В. Татенко чіткіше наголошує на її егоцентрації, «яка є вихідним і кінцевим пунктом шляху людської душі, яка підноситься до рівня Духу» [6, с. 37], чим автор обґрунтовує вже спіритуалістичне (культуроцентричне) розуміння психіки.

Г. Балл та В. Медінцев вважають, що «кожна особа володіє унікальним культурним простором, який складається з двох сфер – інтракультурної (внутрішньої) і екстракультурної (зовнішньої). В уявленнях авторів «інтракультурну сферу (інтракультуру) особи утворює багаторівневий «внутрішній соціум», що має унікальну для кожної особи структуру» [1, с. 7–14]. Автори статті наголошують на тому, що «агентами внутрішнього соціуму особи є, зокрема, значущі для неї люди, разом із їхніми творами (точніше, відповідні моделі у психіці вказаної особи)» [1, с. 9].

Ноель В. Сміт аналізує психіку в концептуальних фреймах розуміння локусу причинності, поділяючи парадигми розуміння психічного на органіоцентричні, в яких

джерелом психіки (джерелом спричинення психічного) є організм; енвіроцентричні, в яких джерелом спричинення психічного є навколишнє середовище, під яким Сміт розуміє як природне, так і соціокультурне середовище; соціоцентричні, в яких джерелом спричинення психічного є соціальна група; нецентричні, або контекстуально-інтеракційні, в яких єдине джерело причинності психічного не є представленим, натомість фігурує множина ситуаційних джерел [16, с. 23].

Таким чином, Сміт веде мову про чотири парадигми розуміння психічного, зараховуючи до оргоцентричних систем когнітивну та гуманістичну психологію із психоаналізом; до енвіроцентричних систем автор включив оперантний біхевіоризм Б. Скіннера та екобіхевіоризм Р. Баркера; до соціоцентричних систем – соціальний конструкціонізм К. Гергена; до децентричних систем – діалектичну психологію К. Рігеля, інтербіхевіоральну психологію Дж. Р. Кантора, оперантний суб'єктивізм У. Стефенсона та феноменологічну психологію М. Мерло-Понті [16, с. 350–355].

Запропонована Смітом класифікація є доволі проблемною і викликає низку запитань щодо критеріїв парадигмального поділу. Так, доволі проблематичним є визначення когнітивної психології як концептуального складника оргоцентричної парадигми. Сама аналогія між когнітивною (пізнавальною) діяльністю людини та «комп'ютерною обробкою інформації», так що її, як вважає автор, «...можна було ефективно вивчати, користуючись комп'ютерними аналогіями...», виглядає доволі спірною. Хоча мозок і є нейробіологічним субстратом, проте пізнавальні конструкти, створювані на цьому субстраті, не є органічними (оргоцентричними) продуктами.

Когнітивістська концептуалізація психіки виявляє сумнівність оргоцентричності і в тому, що «роль середовища в процесі пізнавальної діяльності зводиться до забезпечення сенсорних вхідних сигналів, на основі яких мозок створює власний світ». Так само підлягати дебатованню можуть і інші складники цієї класифікації, включаючи самі критерії. Так, діалектична психологія К. Рігеля, яка наголошує на ситуаціоністській пантрансформаційності, у світоглядно-ціннісному аспекті є похідною від діалектичного розуміння реальності як низки неперервних змін [16, с. 350–355].

Д. П. Шульц та С. Е. Шульц у своїй «Історії сучасної психології» [15, с. 37–66, 67–86] обґрунтовано вказують на два джерела спричинення психічного і дві групи концепцій інтерпретації психічного, які відповідають цим двом джерелам. Ідеться про психологічні концепції, похідні від фізіології та психологічні концепції, похідні від філософії, отже, від ціннісно-світоглядного та емпірично-експериментального знання. Такий розподіл детермінацій, звісно, може бути прийнятий за основу, але з певними доповненнями. З перерахованих авторами концепцій (структуралізм, функціоналізм, біхевіоризм, психоаналіз, гештальт-психологія, гуманістична психологія, гендерна та расова психологія) всі тою чи іншою мірою містять світоглядно-ціннісну компоненту. Філософія як форма духовної культури є наскрізною щодо всієї системи психологічного знання і розуміння психічного, оскільки ціннісно-кристалізуючий інтелект є представленим в психіці людини і груп людей, які інтерналізують культурні сенси. Водночас фізіологія як джерело психологічних концепцій та досвідно-емпіричної парадигми розуміння психічного досліджує тіло та прояви тілесної поведінки і може вважатися тілоцентричною (оргоцентричною).

Д. Мацумото [7, с. 14–26] послідовно обґрунтовує культуроцентристську парадигму розуміння психічного, акцентуючи на чотирьох галузевих теоріях психічного: крос-культурній психології (Cross-Cultural Psychology), культурній психології (Cultural Psychology), психологічній антропології (Psychological Anthropology) та етнокультурній психології (Ethnocultural Psychology). Позначені галузі фіксують зв'язки між

психічною та культурною системою в різних аспектах. Так, *крос-культурна психологія* має предметом дослідження подібності та розбіжності у функціонуванні психіки в різних культурах та етнічних групах. [7, с. 14–16]. Предметне поле *психологічної антропології* Мацумото визначає як «дослідження взаємозв'язку між особистістю та соціальним оточенням», яке припускає міждисциплінарне інтегрування психологічних та соціальних студій. *Етнокультурна психологія* має предметом дослідження «вивчення особистості в конкретному культурному контексті вченими, які [перебувають] у рамках цього контексту для забезпечення потреб людей у даному контексті» [7, с. 16–18; 24–26].

Авторська модель психіки є побудованою на основі урахування її оточення та взаємодій із культурою, соціумом та тілом. Культура проникає в соціум, психіку та тіло, створюючи в них процесопороджувальні структури. Своєю чергою та сама присутність з боку соціуму, психіки та тіла має місце і щодо культури. Культура культурує соціум, психіку та тіло. Соціум, психіка та тіло соціалізують, психізують та корпорують культуру й одне одного, що забезпечує їх міжрівневе відтворення і стійкі реплікативні відповідності між їх структурами та функціями (структурно-функціональну ізоморфність / ізофункціональність).

Утворення таких ізоморфізмів / ізофункціоналів є процесом рекурсії. Концептом рекурсії послуговуються як у математиці, природознавстві / техназавстві, так і в соціогуманітарних студіях. У загальній теорії систем біоцентричної спрямованості Ф. Варели та У. Матурані та в теорії соціальних систем Н. Лумана рекурсія є механізмом витворення системою конституюючих взаємокоординованих / субординованих копій у просторах свого відтворення [10–15]. Культура, соціум, психіка і тіло як взаємно координовані простори (в авторській концепції – ще і субординовані простори) через взаємні інтеракції витворюють одне в одному свої конституюючі копії, інтеракції між якими відбуваються через продукування знаків-значень культурного, соціального, психічного та тілесного змісту. Таке продукування культурних, соціальних, психічних та тілесних знаків-значень може бути визначеним, відповідно, як *культуро-, соціо-, психо- та корпосеміозис*.

В авторській концепції розуміння психічного психічна система субординована з культурою та соціумом «вгорі» та з тілом / тілесністю – «внизу». Рекурсія є міждисциплінарним концептом, змістом якого є витворення системою ізоморфних та ізофункціональних елементів, себто копій самої себе шляхом мімезису. Рекурсія дозволяє не просто створювати міметичні копії, але й підтримувати механізми самозвернення і самовідсилання (самореференції) при поєднанні різнорідних систем. Оскільки людина всередині себе є кластером таких різнорівневих систем і поєднує культуру, суспільство, психіку і тіло, то культура, суспільство, психіка і тіло утворюють рекурсивний аутопоетичний тетракластер. У цьому тетракластері (інтегрованій системі, яка складається з чотирьох блоків) відбувається аутопоезис блоків у самих собі та в інших блоках через рекурсії. Культура, соціум, психіка та тіло / тілесність аутопоетично відтворюються в людині та групах людей у самих собі та в інших блоках. Результатом рекурсії стає витворення ізоморфів / ізофункціоналів культурного, соціального, психічного та тілесного змісту.

Отже, в авторській логіці дослідження [4, с. 66–73] є пов'язаними через рекурсію і є рекурсіями одне одного одне в одному. Наскрізне (рекурсійне) взаємопроникнення блоків культури, соціуму, психіки та тіла / тілесності та їх перехресна структурація відбувається через підтримання чотирьох наскрізних функцій-процесів: а) функцій-процесів центрування, себто задавання ціннісних структур, ціннісної орієнтації; б) функцій-процесів вертикалізації, які дозволяють побудувати культурні та соціальні

ієрархії між особами / соціальними групами, субординувати продукovanі цінності-сенси з суспільством, психікою та тілом / тілесністю; в) функцій-процесів ординалізації (упорядкування), які дозволяють вибудовувати горизонтальні відносини (інтеракції, комунікації) між різними суб'єктами психіки (індивідуальної та групової) через цінності-сенси при опосередкуванні суспільства; г) функцій-процесів інкорпорації, або ж утіснення / уречевлення, змістом яких є оприявлення структур та функцій процесів у людському тілі та тілесному оточенні людини.

Регістр культури представлений у структурно-змістовному відношенні інтерналізованими надособистісними та особистісними образами-аксіостазами, основними функціями яких є центрування, вертикалізація та ординалізація (габітуалізація) соціальної, психічної та тілесної систем. На тілесному рівні реалізується функція інкорпорації, яка є кінцевим пунктом формування кожного з регістрів системи, оскільки за відсутності продуктів інкорпорації функціонування всіх інших регістрів виявилось б безпредметним [4, с. 74].

Смислопродукування в широкому сенсі є культурацією як процес продукування сенсів, який може здійснюватися необмеженим колом індивідуальних та колективних суб'єктів. Водночас лише певна частина спродукованих сенсів стає історичною, потрапляючи до фондів ціннісної та теоретичної свідомості, якими є релігія, філософія, ідеологія, мораль, право, мистецтво, наука. Історично зафіксовані сенси перерахованих фондів ціннісної свідомості утворюють так звані аксіостазиси. В теоретичній свідомості, до якої належить наука, сенсоутворювальними кристалізатами теоретичного знання стають парадигми, метатеорії, теорії (концепції), емпіричні моделі та технічні винаходи і под.

Регістр соціуму представлений формами редукції культурних смислів: ідеологією, стратегією аутопоезису, соціетальною психікою та соціальним габітусом (нормативним соціотипом). Соціум стосовно культури можна розглядати не просто як простір редукції культурних смислів соціальними смислами, але як ієрархічну вертикаль соціальної системи як цілого, соціальних інститутів, соціальних страт та їх мікрорекурсії – нормативного соціотипу [4, с. 75]. Стосовно психіки особи соціум може виступати як опосередкована реальність, яка перервно або неперервно впливає на неї (психіку). Соціум є медіумом комунікацій різного змісту, в якому соціальні суб'єкти стихійно / безсвідомо або свідомо / цілеспрямовано послуговуються різноманітними засобами (прийомами, технологіями, техніками) психологічного впливу: інформування, переконання, сугестії, емоційного зараження, формування взірців для наслідування тощо.

Регістр психіки охоплює формоутворення, починаючи від «культури в психіці» (ціннісної свідомості), які перебувають у рекурсивному гомофункціональному зв'язку з «психікою в культурі», і закінчуючи «тілом у психіці» у вигляді психотипу, який перебуває в рекурсивному гетерофункціональному зв'язку з субординуючим нормативним соціотипом (соціальним габітусом за Бурд'є) та етноантропотипом, та несвідомим (як індивідуальним, так і колективним). Регістр несвідомого функціонально стикається як із тілом, так і з культурою і соціумом, оскільки в регістрі несвідомого не просто відбувається «визрівання» культурних смислів, а й здійснюється автоматизована регуляція соціальної поведінки [4, с. 76–78].

Оскільки індивідуальна психіка-душа контактує з культурою частково при опосередкуванні соціуму, частково автономно, то, залежно від переважання тієї чи іншої форми контакту (безпосередньої чи опосередкованої), відбувається формування психотипів еліт, середніх верств, нижчих соціальних груп як результат імплементації соціального характеру та співвідносних щодо них скриптів та норм в індивідуальну

психіку. Результат цього імплементації залежить від домінуючих семіотичних функцій етноантропотипу (культуротипу), які є для культурної системи провідними та від розвитку яких залежить соціальна стратифікація і психічні профілі представників соціальних груп, заточені на ті чи інші просторово-часові ніші з іманентними для них видами діяльності [4, с. 76–78].

Варто зауважити, що будь-яка культурна система, незважаючи на універсалістські домагання у розвитку особистості, детермінує ту чи іншу форму соціальної та психічної однобічності, тому частина психічних функцій неминуче архаїзується (дистрофується) і тінізується. Такі тінзовані психічні функції формують ті нереалізовані потенціали, які К. Г. Юнг в низці праць (зокрема, в «Aion») називає «тінню» [4, с. 76; 5, с. 26].

Відразу візьмемо до уваги, що культурне пріоритування окремих психічних функцій (мислення, уяви, інтуїції, волі, пам'яті тощо) безпосередньо залежить від еталонного (етно)антропотипу – культурного ідеалу людини, яка завжди виявляє ту чи іншу однобічність. Ця однобічність, що прагне наближення до багатовекторної універсальності, зрозуміло, не дає переважній більшості людей того самого відчуття й усвідомлення завершеності життєвої програми, оскільки така завершеність і закінченість може вважатися здобутком мізерної частини людства. Таким чином, значна частина психічного потенціалу людини та соціальної групи в контексті тієї чи іншої культурної системи та соціального габітусу втрачає сенс, а отже стає тінзованою та невитребуваною разом з відповідними психічними функціями. Невитребувані в культурній та соціальній системі психічні функції та відповідні їм потенціали з високою ймовірністю втрачають життєбудівні інтенції, набуваючи руйнації та деструктивності.

Регістр тіла включає не лише перелічені складники, а й широкий спектр об'єктів тілесності, натурофактів та артефактів, якими наповнено життєвий простір людини та соціуму. Тіло і тілесність стають «кінцевою інстанцією» та уречевленням усіх субординуючих реєстрів, у т. ч. на нижчих біологічних рівнях, що здаються недоступними для впливу культури та суспільства (включаючи базові перинатальні матриці за С. Грофом). Інкорпорування культурних смислів у вигляді еталонного морфотипу, що виражає хтонічний складник етнічної ідентичності, відбувається через схему тіла та різні складники тілесності, що є своєрідними «моніторами» культури та соціуму. Саме тому архітектоніку тілесності можна вважати своєрідним проєктивним полем реалізації культурних смислів [4, с. 78–79].

Висновки. Інтегрована теорія «культура–соціум–психіка–тіло», ґрунтована на неофункціоналістському розумінні взаємодій між психічним, соціальним, тілесним та культурним дозволяє зрозуміти структурування культурної, соціальної, психічної та тілесної реальності індивідуальних та групових суб'єктів як низку наскрізних рекурсій, підтримуваних через співналаштовані семіозиси. Отже, у всіх чотирьох реєстрах реалізується 4 форми семіозису (діяльності з виробництва знаків-значень) – культуросеміозис, соціосеміозис, психосеміозис та корпосеміозис (семіозис на рівні тіла та тілесності). Оскільки в кожному з реєстрів є чотири субреєстри, то очевидно, що вони відповідатимуть виробництву знаків-значень, необхідних для центрування, вертикалізації–інтеграції, ординалізації–габітуалізації та інкорпорації.

Література:

1. Балл Г. О., Медінцев В. О. Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи // Горизонти освіти. 2011. № 3. С. 7–14.
2. Васянович Г. П. Основи психології: навч. посібник / Григорій Петрович Васянович. К.: Педагогічна думка, 2012. 114 с.
3. Основи психології / за ред. О. В. Киричука., В. А. Роменця. 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 1996. 632 с.
4. Этническая идентичность: социосистемологическое измерение геополитики: монография / ред.-коорд. Романенко Ю. В. [Я. В. Зоська, Ю. Ю. Медведева, Ю. В. Романенко, И. А. Святненко, Н. В. Туленков, Е. А. Хомерики]. К.: Меркьюри-Подолье, 2016. – 369 с.
5. Юнг К. Г. Aion: Исследование феноменологии самости. М.: Рефл–Бук. К.: Ваклер, 1997. 336 с.
6. Татенко В. О. Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід: монографія / В. О. Татенко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., переробл. і допов. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 142 с.
7. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології ХХ століття: навч. посіб. / вступ. слово В. О. Татенка, Т. М. Титаренко. К., Либідь, 1998. 992 с.
8. Donald, M. (1998). Mimesis and the executive suite: Missing links in language evolution // Approaches to the Evolution of Language: Social and Cognitive Bases / Ed. Hurford J. R., Studdert-Kennedy M., Knight C. Cambridge: Cambridge Univ. Press. P. 44–67.
9. Matsumoto, D. (2001). Culture and Psychology. People around the World. Wadsworth, a division of Thomson Learning. 668 p.
10. Luhmann, N. (1986). The autopoiesis of social systems. In Geyer, F., and van der Zouwen, J. (eds.), Sociocybernetic Paradoxes, Sage, London.
11. Maturana, H. R. (1983). What is it to see? Arch. Biol. Med. Exp. 16, 255–269.
12. Maturana, H. R. (1985). The mind is not in the head. J. Soc. Biol. Struct. 8, 303–311.
13. Maturana, H. R. (1988). Reality: The search for objectivity or the quest for a compelling argument. Irish J. Psychol. 9, 25–28.
14. Maturana, H. (1981). Autopoiesis // Autopoiesis: A theory of living organization. N. Y.: North Holland.
15. Schultz, D. P. Schultz, S. Ellen (1996). A History of Modern Psychology. California: Harcourt Brace College Publisher. 532 p.
16. Noel, S. W. (2001). Current Systems in Psychology. History, Theory, Research, and Applications. State University of New York at Plattsburg. Australia; Belmont, California: Wadsworth / Thomson Learning. 430 p.

References

1. Ball G. O., Myedincev V. O. Osobistist yak individualnij modus kulturi i yak integrativna yakist osobi // Gorizonti osviti. 2011. № 3. S. 7–14.
2. Vasyanovich G. P. Osnovi psihologiyi: navchalnij posibnik / Grigorij Petrovich Vasyanovich. K.: Pedagogichna dumka, 2012. 114 s.
3. Osnovi Psihologii // za red. O. V. Kirichuka., V. A. Romencya. 2-ge vid., stereotip. K.: Libid, 1996. 632 s.
4. Etnicheskaya identichnost: sociosistemologicheskoe izmerenie geopolitiki: monografiia / red.-koord. Romanenko Yu. V. [Ya. V. Zoska, Yu. Yu. Medvedeva, Yu. V. Romanenko, I. A. Svyatnenko, N. V. Tulenkov, E. A. Homeriki]. K.: Merkyuri-Podole, 2016. 369 s.
5. Yung K. G. Aion: Issledovanie fenomenologii samosti. M.: Refl–Buk, K.: Vakler, 1997. 336 s.
6. Tatenko V. O. Socialna psihologiya nacyetvorenniya: sub'yektno- vchinkovij pidhid: monografiya / V. O. Tatenko; Nacionalna akademiya pedagogichnih nauk Ukrayini, Institut socialnoyi ta politichnoyi psihologiyi. 2-ge vid., pererobl. i dopov. Kropivnickij: Imeks-LTD, 2021. 142 s.
7. Romenec V. A., Manoha I. P. Istoriya psihologiyi HH stolittya: navch. posibnik / Vst. slovo V. O. Tatenka, T. M. Titarenko. K., Libid, 1998. 992 s.

8. Donald M. (1998). Mimesis and the executive suite: Missing links in language evolution // *Approaches to the Evolution of Language: Social and Cognitive Bases* / Ed. Hurford J. R., Studdert-Kennedy M., Knight C. Cambridge: Cambridge Univ. Press. P. 44–67.
9. Matsumoto, D. (2001). *Culture and Psychology. People around the World*. Wadsworth, a division of Thomson Learning. 2001. 668 s.
10. Luhmann, N. (1986). The autopoiesis of social systems. In Geyer, F., and van der Zouwen, J. (eds.), *Sociocybernetic Paradoxes*, Sage, London.
11. Maturana, H. R. (1983). What is it to see? *Arch. Biol. Med. Exp.* 16, 255–269
12. Maturana, H. R. (1985). The mind is not in the head. *J. Soc. Biol. Struct.* 8, 303–311.
13. Maturana, H. R. (1988). Reality: The search for objectivity or the quest for a compelling argument. *Irish J. Psychol.* 9, 25–28.
14. Maturana H. (1981). *Autopoiesis // Autopoiesis: A theory of living organization*. N. Y.: North Holland.
15. Schultz, D. P. Schultz, S. Ellen (1996). *A History of Modern Psychology*. California: Harcourt Brace College Publisher. 532 p.
16. Noel, S. W. (2001). *Current Systems in Psychology. History, Theory, Research, and Applications*. State University of New York at Plattsburg, Australia; Belmont, California: Wadsworth / Thomson Learning. 430 p.